

Mánudaginn 12. nóvember 1973.

Nr. 19/1972: Ingólfur Ingvarsson, Guðrún Auðunsdóttir, Ólafur Auðunsson, Leifur Auðunsson, Hafsteinn Auðunsson, Ingigerður Auðunsdóttir, Háldán Auðunsson, Margrét Auðunsdóttir, Konráð Auðunsson, Valdemar Auðunsson, Ögmundur Kristófersson, Vigdís Kristófersdóttir, Kristjana Kristófersdóttir og dánarbú Þorbjargar Kristófersdóttur, eigendur jarðanna Neðra-Dals I og II,

(Sveinbjörn Jónsson hrl.)

gegn

Vegagerð ríkisins

og gagnsök

(Kristinn Ólafsson hdl.).

Dómenndur:

hæstaréttardómarnir Logi Einarsson, Ármann Snævarr, Benedikt Sigurjónsson, Einar Arnalds og Magnús P. Torfason.

Ömerking. Heimvísun. Sératkvæði.

### Dómur Hæstaréttar.

Aðaláfrýjendur hafa áfrýjað máli þessu með stefnu 7. febrúar 1972. Krefjast þeir þess, að gagnáfrýjanda verði dæmt að greiða þeim kr. 144.607.46 ásamt 7% ársvöxtum af kr. 56.-315.00 frá 1. janúar 1964 til greiðsludags, af kr. 7.776.16 frá 1. janúar 1966 til greiðsludags, af kr. 42.756.60 frá 1. janúar 1967 til greiðsludags, af kr. 7.636.00 frá 1. janúar 1968 til greiðsludags og af kr. 30.122.70 frá 1. janúar 1969 til greiðsludags. Þá krefjast aðaláfrýjendur málskostnaðar í héraði og fyrir Hæstarétti úr hendi gagnáfrýjanda.

Gagnáfrýjandi áfrýjaði málinu með stefnu 21. febrúar 1972. Krefst hann aðallega sýknu af öllum kröfum aðaláfrýjenda og málskostnaðar úr þeirra hendi bæði í héraði og fyrir Hæstarétti. Til vara krefst gagnáfrýjandi lækkunar á kröfum aðaláfrýjenda og að málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti verði látinn niður falla.

Sakarefni er rækilega rakið í héraðsdómi.

Í máli þessu krefja aðaláfrýjendur um bætur fyrir möl og grjóti, er gagnáfrýjandi hafi látið taka í óskiptu landi jarðanna Neðra-Dals I og II á árunum 1949 til 1969 að báðum árum meðtöldum.

Í undirmatsgerð frá 28. desember 1966 er talið, að gagnáfrýjandi hafi á árunum 1949 til 1964 látið taka alls 11.300 m<sup>3</sup> af grjóti. Þá hafi hann á árinu 1959 til 1963 látið taka þarna alls 12.700 m<sup>3</sup> af möl. Mátu undirmatsmenn jarðefni þessi til verðs, kr. 1.50 hvern teningsmeter af grjóti og kr. 2.00 hvern teningsmeter af möl. Tekið er fram, að matið sé miðað við árið 1964. Þá segir í matsgerðinni: „Þurfi matið að gripa aftur í tímann, er rétt að haga því í samræmi við verðgildi krónunnar. Hið sama gildir um framtíðina frá árinu 1964 að telja, nema ef eitthvað nýtt viðhorf skapast vegna óvænts markaðar á möl og grjóti, sem réttlæti endurskoðun á máli þessu“.

Undirmati þessu var skotið til yfirmats. Í yfirmatsgerðinni, sem dagsett er 5. júlí 1968, segja yfirmatsmenn, að þeir meti verðmæti hvers rúmmeters af móbergsmöl á kr. 5.00 og miðist „það mat við árið 1967 og meðalbyggingarvísitölu þess árs“. Samkvæmt meðalbyggingarvísitölu ársins 1966 sé „fjárhæðin þá kr. 4.70 pr. m<sup>3</sup> það ár, kr. 3.94 pr. m<sup>3</sup> árið 1965 og kr. 3.50 pr. m<sup>3</sup> 1964“. Á sama hátt meta yfirmatsmennirnir verðmæti grjóts þess, sem tekið hafði verið, kr. 1.50 hvern rúmmeter, „og er þá einnig miðað við meðalbyggingarvísitölu ársins 1967. Samkvæmt því yrði rúmmeterinn 1966 kr. 1.41, árið 1965 kr. 1.18 og árið 1964 kr. 1.05“. Enn taka yfirmatsmennirnir fram, að þeir telji byggingarvísitölu réttastan mælikvarða á verðlagsbreytingar á því sviði, er hér um ræðir. Telja þeir rétt, að verð á jarðefnum þessum hækki eða lækki í framtíðinni með hliðsjón af byggingarvísitölu á hverjum tíma. Sama gildi einnig um verð á því efni, sem tekið hafi verið fyrir árið 1964.

Fébætur þær, er aðaláfrýjendur sækja gagnáfrýjanda um greiðslu á í máli þessu, eru reistar á lagareglum um eignarnám, og fer um matsgerðir, er í málinu greinir, samkvæmt lögum nr. 61/1917, en eigi eftir lögum 11/1973, sbr. ákvæði 19. gr. síðastgreindra laga.

Svo sem í héraðsdómi greinir, er yfirmatsgerð haldin ýms-um annmörkum. Í yfirmatsgerðinni frá 5. júlí 1968 er eigi leyst úr því, að hverju leyti aðstaða til efnistöku og nýtingar-kostir jarðefnanna orki á fjárgildi þeirra, og eigi er það virt sem skyldi, hvort almennur markaður sé fyrir efni þessi, sbr. greinimark 10. gr. laga nr. 61/1917, er býður að miða mat við það gangverð, sem eign „mundi hafa í kaupum og sölum“, sbr. og 59. gr. vegalaga nr. 71/1963, nú 59. gr. vegalaga nr. 23/1970, er beitir því greinimarki, hvort „landeigandi hafi beðið skaða“ við jarðrask og eignarnám. Matið er og rang-lega bundið við byggingarvísitölu, svo sem í héraðsdómi grein-ir. Með því að yfirmatsmenn hafa ekki gætt réttra matssjónar-miða við ákvörðun á eignarnámsbótum, er matsgerðin ekki viðhlítandi, og verður nýtt mat að fara fram samkvæmt 2. gr. laga nr. 11/1973. Svo sem kröfum í málinu er háttað, er rétt, að matsmenn greini, ef þess er kostur, bótafjárhæð vegna malartöku árið 1963.

Samkvæmt framanrituðu ber að ómerkja hinn áfrýjaða dóm og meðferð málsins í héraði og frá og með þinghaldi 26. júlí 1971 og vísa málinu heim í hérað til löglegrar meðferðar og dómsuppsögu af nýju.

Eftir atvikum þykir rétt, að málskostnaður fyrir Hæstarétti falli niður.

#### D ó m s o r ð :

Hinn áfrýjaði dómur og meðferð málsins í héraði frá og með þinghaldi 26. júlí 1971 eiga að vera ómerk, og er málinu vísað heim í hérað til löglegrar meðferðar og dóms-uppsögu af nýju.

Málskostnaður fyrir Hæstarétti fellur niður.

#### S é r a t k v æ ð i

**Magnús Þ. Torfasonar hæstaréttardómara.**

Ég er samþykkur atkvæði meiri hluta dómenda um, að yfir-matsgerð frá 5. júlí 1968 sé ekki viðhlítandi vegna þeirra ann-marka, sem á henni eru, og að rétt sé, að eignarnámsbætur

til handa aðaláfrýjendum samkvæmt X. kafla vegalaga nr. 71/1963, nú vegalaga nr. 23/1970, verði metnar að nýju. Samkvæmt þessu og þar sem málssókn aðaláfrýjenda er gagnert reist á nefndri yfirmatsgerð, sem gagnáfrýjandi er óbundinn af, er rétt að ómerkja hinn áfrýjaða dóm og málsmeðferð og vísa málinu frá héraðsdómi.

Eftir atvikum er rétt, að málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti falli niður.

Samkvæmt þessu tel ég, að dómsorð ætti að vera svohljóðandi:

Hinn áfrýjaði dómur og málsmeðferð eiga að vera ómerk, og er málinu vísað frá héraðsdómi.

Málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti fellur niður.

#### **Dómur bæjarþings Reykjavíkur 13. desember 1971.**

Mál þetta, sem tekið var til dóms hinn 30. f. m., höfðaði Sveinbjörn Jónsson hæstaréttarlögmaður f. h. eigenda jarðarinnar Neðra-Dals í Vestur-Eyjafjallahreppi í Rangárvallasýslu fyrir bæjarþingi Reykjavíkur með stefnu, útgefinni 18. nóvember 1969, á hendur Vegagerð ríkisins til greiðslu á kr. 80.450.00 auk 8% ársvaxta frá 1. janúar 1964 til greiðsludags svo og til greiðslu málskostnaðar samkvæmt málskostnaðarreikningi.

Af hálfu stefnda voru þær dómkröfur gerðar, að hann yrði sýknaður af öllum kröfum stefnanda og honum jafnframt dæmdur málskostnaður úr hendi stefnanda að mati dómsins. Til vara var þess krafizt, að fjárhæð stefnukröfunnar yrði stórlega lækkuð og málskostnaður látinn niður falla.

Hinn 5. maí 1971 höfðaði stefnandi framhaldssök í málinu. Gerði stefnandi þær dómkröfur í framhaldssök, að stefndi verði dæmdur til að greiða kr. 88.292.46 auk 8% ársvaxta af kr. 7.776.16 frá 1. janúar 1966, af kr. 42.756.60 frá 1. janúar 1967, af kr. 7.636.00 frá 1. janúar 1968 og af kr. 30.122.70 frá 1. janúar 1969, í öllum tilvikum til greiðsludags, svo og til greiðslu málskostnaðar í framhaldssök að skaðlausu að mati dómsins. Í framhaldsstefnu er því jafnframt lýst yfir, að krafa stefnanda í aðalsök lækki í kr. 56.315.00, en krafizt er vaxta og málskostnaðar sem fyrr.

Af hálfu stefnda eru þær dómkröfur gerðar í aðalsök og framhaldssök, að hann verði sýknaður af öllum kröfum stefnanda og

honum verði jafnframt dæmdur máskostnaður úr hendi stefnanda að mati dómsins. Til vara er þess krafizt, að stefnukröfur verði stórlega lækkaðar og málskostnaður verði látinn falla niður.

Málavextir eru þessir:

Frá árinu 1949 hefur Vegagerð ríkisins tekið grjót úr Stampagili í landi jarðarinnar Neðra-Dals í Vestur-Eyjafjallahreppi til framkvæmda, sem hún hefur haft með höndum. Frá árinu 1959 hefur Vegagerð ríkisins tekið jarðefni úr Fagrafelli í landi sömu jarðar sem ofaniburðarefni. Samkvæmt beiðni vegamálastjóra dómkvaddi sýslumaðurinn í Rangárvallasýslu hinn 24. apríl 1965 tvo menn til að „meta til peningaverðs bætur fyrir landspjöll vegna efnistöku Vegagerðar ríkisins í svokölluðu Fagrafelli innan jarðarinnar Neðra-Dals í Vestur-Eyjafjallahreppi.“ Með bréfi, dags. hinn 10. ágúst 1965, óskuðu landeigendur einnig eftir dómkvaðningu matsmanna til að meta til peningaverðs jarðefni þau, sem tekin höfðu verið, o. fl.

Í matsgerð hinna dómkvöddu matsmanna, Ásgeirs L. Jónssonar vatnsveitufraðings og Marteins Björnssonar verkfraðings, segir svo:

„Með dómkvaðningu sýslumanns Rangárvallasýslu þann 24. apríl 1965 var okkur undirrituðum falið samkvæmt beiðni vegamálastjóra, dags. 13. okt. 1964, „að meta til peningaverðs bætur fyrir landspjöll vegna efnistöku Vegagerðar ríkisins í svokölluðu Fagrafelli innan jarðarinnar Neðra-Dals í Vestur-Eyjafjallahreppi.“

Eftir að haldnir höfðu verið fjórir fundir með málsaðiljum skrifuðum við sýslumanni Rangárvallasýslu og óskuðum eftir skýringu á því, hvað fælist í orðalagi dómkvaðningarinnar: „bætur fyrir landspjöll vegna efnistöku.“

Svarið, sem okkur barst, var ný dómkvaðning, kveðin upp í aukadómþingi Rangárvallasýslu 16. ágúst 1965, þar sem okkur að beiðni umboðsmanns landeigenda Neðra-Dals, dags. 10. ágúst 1965, er falið að:

- „1. Mæla svo sem unnt er það magn efnis, sem Vegagerð ríkisins hefur þegar tekið til ofaniburðar og annarra samgöngubóta úr landi jarðarinnar Neðra-Dals í Vestur-Eyjafjallahreppi.
2. Meta það magn, sem greinir í 1. tölulið, til peningaverðs.

3. Meta til peningaverðs þau jarðefni, sem Vegagerð ríkisins kann eftirleiðis að taka úr nefndu landi til áðurgreindra afnota.“

Samkvæmt okkar skilningi er hér um tvær matsbeiðnir að ræða: Þá fyrri frá Vegagerð ríkisins með eigendum Neðra-Dals sem matsþola, en hina síðari frá eigendum Neðra-Dals með Vegagerð ríkisins sem matsþola.

.....  
Samkvæmt beiðni umboðsmanns landeigenda Neðra-Dals (sbr. dómkvaðningu 16. ágúst 1965) mældum við þ. 27. sept. 1965 rúmtak malar- og grjótnáms Vegagerðar ríkisins í Fagrafelli og Stampagili. Samkvæmt þessum mælingum reiknast okkur malarnámið í heild 12700 m<sup>3</sup>, er verður að meðaltali 2540 m<sup>3</sup> á ári yfir tímabilið 1959 til 1963 að báðum árum meðtöldum, og grjótnámið 11300 m<sup>3</sup>, er nemur að meðaltali um 700 m<sup>3</sup> á ári yfir tímabilið 1949 til 1964 að báðum árum meðtöldum. Ekki er vitað um hina raunverulegu efnistöku hvert einstakt ár, en líkur eru fyrir því, að hún sé nokkuð misjöfn, og þá sérstaklega hvað grjótnámið áhrærir.

Ágreiningi málsaðilja, sem komið hefur fram undir málsmeðferð, um hald sumra ákvæða vegalaga nr. 71/1963 gagnvart stjórnarskrá ríkisins vísun við frá sem okkar verkefni óviðkomandi.

Þar sem bæði málin, eins og að framan segir, hafa verið sótt og varin sameiginlega, þ. e. sem eitt mál væri, verður hér um þau fjallað sameiginlega, en matskostnaði haldið aðgreindum.

#### *Matsatriði.*

Málsaðilar hafa hvor um sig látið rannsaka sýnishorn af ofaníburðarefni frá Fagrafelli. Niðurstöðum rannsókanna ber ekki nákvæmlega saman, sem að sjálfsögðu ber að rekja til mismunandi sýnishorna. Hér ber þó það lítið á milli, að ekki þótti ástæða til að láta óvilhallan fagmann velja sýnishorn til frekari rannsókna. Rannsóknirnar staðfesta sem sé þá reynslu, er þegar hefur fengizt, að ofaníburðarefnið úr Fagrafelli er gott bindiefni fyrir haldbetri ofaníburð, s. s. úr Markarfljótsaurum, en vantar slitþol eitt út af fyrir sig. Um þetta virðist ekki vera ágreiningur milli málsaðila.

Umrætt efni þykir ekki henta til annars en vegagerðar og hefur þess vegna ekki markaðsmöguleika á öðru sviði, að því er séð verður. Vegagerð ríkisins, sem annast alla opinbera vegi, er þar með eini notandi þessa efnis. Í einkavegi („heimreiðir“), sem

eru mest 200 m að lengd, verður þetta efni ekki sótt langar leiðir.

Á stóru svæði hefur Vegagerð ríkisins ekki aðgang að góðu bindiefni í slitlag veganna nema í Fagrafelli og fáum stöðum öðrum undir Eyjafjöllum. Þetta bindiefni gefur margföldu efnismagni aukið verðmæti, hliðstætt sementi í steinsteypu. Hér er því tvímælalaust um verðmæti að ræða, sem almennt séð virðist ekki sanngjarnt að telja viðkomandi eigendum verðlaust, ef laga-bókstafur ekki hamlar.

Efnistakan í Fagrafelli virðist hafa verið úr sem næst gróður-lausu brattlendi. Jarðraskið hefur því ekki valdið teljandi gróður-farstjóni, og ekki hefur til þessa verið raskað ræktunarhæfu landi í námustæðinu. Hins vegar hafa orðið nokkur lýti á landinu, sem munu vara eitthvað lengur en efnistakan, en síðan lagast mikið af sjálfu sér á fáum árum án aðgerða. Ekki er líklegt, að sjálf malarnáman reynist búfenaði hættuleg eða valdi umferð um landið teljandi óþægindum. Þar sem efnistakan verður hér metin til verðs, þykir ekki rétt að reikna bætur fyrir jarðraskið sérstaklega, en ef svo bæri við, að ófyrirsjáanleg slys yrðu á skepnum í sambandi við námuna, þá verður Vegagerð ríkisins að sjálf-sögðu skaðabótaskyld hverju sinni eftir málavöxtum.

Vegurinn að malarnámunni er mikið ágreiningsefni málsaðila. Vegagerð ríkisins telur veginn auka verðmæti Fagrafells, ef nokkurt sé, og þá sérstaklega landsins umhverfis og neðan við fellið. Landeigendur aftur á móti segja veginn vera sér einungis til tjóns, og ráðunautur þeirra, dr. Bjarni Helgason, telur hættu á vaxandi jarðvegseyðingu vegna þessarar vegagerðar.

Vegur þessi liggur á alllögum kafla meðfram fornum lækjar-farvegum, og er þar naumast breytinga að vænta. Að öðru leyti hefur vegagerðin gert skurð eða þælu meðfram veginum, sem á pörtum hefur grafið sig niður á fast, enda er jarðvegur þarna víðast grunnur. Að sjálf-sögðu hafa nokkur landspjöll orði á gróður-lendinu vegna vegarins, og ekki verður synjað fyrir, að þau kunni að aukast.

Í niðurlagi 59. gr. gildandi vegalaga stendur svo: „Veghaldari skal jafnan leitast við að valda sem minnstum spjöllum á gróðri við vegagerð og græða upp sár, sem myndast á grónu landi við vegaframkvæmdir.“ Samkvæmt þessu lagafyrirmæli eiga landeigendur að vera tryggðir gegn landskemmdum, s. s. uppblæstri, eins og verða kann á hverjum tíma. Hér kemur því ekki til mála að meta aðrar skemmdir en þegar eru orðnar.

Þá kemur til álita, hvort vegurinn sé til nokkurs gagns fyrir

landeigendur. Til þess að malarnáman nýtist, þarf veg. Sá vegar-kostnaður gerir malartökuna óhagstæðari, það er: lækkar malar-verð, miðað við að vegarins hefði ekki þurft með.

Bréf Ingólfs Ingvarssonar (málsskjal nr. 9) upplýsir, að hann hefur hafið ræktun við rætur Fagrafells og lagt veg að fjárhúsi, sem er þar skammt frá, áður en Vegagerð ríkisins hóf grjót- og malarnám á þessum slóðum. Þessu hefur ekki verið mótmælt. Verður því að álíta, að eigendur Neðra-Dals hafi verið búnir að fullnægja sinni búspörf fyrir veg á þessum stað um ófyrirsjáanlegan tíma. Hins vegar mun Vegagerð ríkisins halda veginum við, og er réttmætt að taka tillit til þess.

Þar sem grjótnámið er, virðist yfirborð jarðar hafa verið lítt grónir flagmóar, að því er séð verður, sem sé magur jarðvegur, en væntanlega ræktanlegur.

Um grjótnámið er svipað að segja og um malarnámið. Grjótið hefur einungis verið notað af því opinbera til styrktar vatnsvarnargörðum á vatnasvæði Markarfljóts. Það er dýrt í vinnslu og því ólíkleg söluvara til annarra afnota en verið hefur. Eins og fyrr segir, reiknast okkur grjóttakan nema alls  $11300 m^3$ , eða að meðaltali um  $700 m^3$  á ári yfir tímabilið 1949 til 1964 að báðum árum meðtöldum.

#### *Niðurstöður.*

Sambærilega hliðstæðu, er nota megir sem fyrirmynd að mati þessu, hefur hvorugur málsaðili bent á, og matsmönnum hefur heldur ekki tekizt að afla þeirra. Hér verður því tiltækilegast að hafa hliðsjón af landverði jarða og meta landeigendum tiltölulega ríflega þóknun fyrir efnistöku eftir þeirri sígildu reglu, að einstaklingar, sem færa verða fórn fyrir þjóðfélagið eða hið opinbera, fá eftir málavöxtum hluta sinn ríflega greiddan, án þess að um auðgunarfyrirbæri sé að ræða.

Á þessum forsendum þykir rétt að meta:

malarnámið á kr. 2.00 rúmmetrann og  
grjótnámið á kr. 1.500 rúmmetrann.

Mat þetta miðast við árið 1964. Þurfi matið að grípa aftur í tím-ann, er rétt að haggja því í samræmi við verðgildi krónunnar. Hið sama gildir um framtíðina frá árinu 1964 að telja, nema ef nýtt viðhorf skapast vegna óvænts markaðar á mól og grjóti, sem réttlæti endurskoðun á mati þessu“

Með bréfi, dags. hinn 24. janúar 1967, fór vegamálastjórinn fram á það við sýslumanninn í Rangárvallasýslu, að dómkvaddir yrðu þrír menn til að framkvæma yfirmat. Hinn 27. janúar 1967 fóru eigendur jarðarinnar Neðra-Dals einnig fram á það, að dómkvaddir yrðu þrír menn til að framkvæma yfirmat. Í matsgerð hinna dómkvöddu yfirmatsmanna, Árna Jónassonar bónda, Egils Sigurgeirssonar hæstaréttarlögmanns og Ögmundar Jónssonar verkfræðings, sem dagsett er hinn 5. júlí 1968, segir svo:

„Eins og fram kemur hér á undan, leggur Vegagerð ríkisins áherzlu á það, að yfirmatsgerðin verði sundurliðuð vegna fyrningar, enda viðurkenni Vegagerðin aðeins skaðbótakröfur, er fram komi innan árs, frá því að efnistaka er framkvæmd, samanb. 63. gr. vegalaga nr. 71 frá 1963. Einnig óskar Vegagerðin sérstaklega eftir sundurliðun á efnistöku í Stampagili, þar sem Vegagerðin telur sig hafa haft fullt samþykki landeigenda fyrir grjótnáminu þar fram að þeim tíma, er matsbeiðnin kom fram. Lögmaður matsþola bendir hins vegar á, að ekki sé mögulegt að sundurliða efnistökuuna með hliðsjón af fyrningu, þar sem Vegamálastjórnin hafi ekki hirt um að tilgreina, hve mikið hefur verið tekið af efni eða hve mikið jarðrask hefur farið fram ár hvert, frá því að takan og jarðraskið byrjuðu. Það sé þannig sök starfsmanna ríkisins, að ekki sé hægt að fullnægja kröfum þeim um sundurliðun í sambandi við fyrningu, sem Vegagerðin fari nú fram á. Auk þess mótmælir lögmaðurinn, að 63. gr. vegalaga eigi hér við, bæði vegna þess, að hún sé andstæð ákvæðum stjórnarskrár Íslands um friðhelgi eignarréttarins, og einnig vegna þess, að enginn viti, hvenær hluti krafna matsþola kann að vera fyrndur, þótt fyrning í þessu falli hefði við rök að styðjast. Einnig mótmælir lögmaður matsþola, að samþykki landeigenda hafi legið til töku efnisins úr Stampagili, og telur engar sannanir liggja fyrir um það í málinu, að slíkt samþykki hafi nokkru sinni verið gefið. Og þótt Auðunn í Dalseli kunni að hafa gefið slíkt samþykki, þá muni hann sjálfur að sjálfsögðu hafa gert það í þeirri fullu vissu, að séð mundi verða fyrir greiðslu til hans fyrir efni það, sem Vegagerðin kynni að taka úr landinu.

Í matsgerð undirmatsmanna er tekið fram, að ekki sé vitað um hina raunverulegu efnistöku hvert einstakt ár, en líkur séu fyrir því, að hún sé nokkuð misjöfn og þá sérstaklega að því er grjótnámið áhrærir. Ekki hefur þetta atriði verið upplýst frekar fyrir yfirmatsmönnum en var gert fyrir undirmatsmönnum. Yfirmatsmenn líta svo á, að ekki sé unnt að taka kröfu Vegagerðarinn-

ar um sundurliðun vegna fyrningar til greina, enda óupplýst með öllu í máli þessu, hvenær efnistaka sú var framkvæmd, sem hér um ræðir. Gegn mótmælum matsþola er það einnig ósannað í málinu, að Vegagerðin hafi haft samþykki landeigenda til töku efnisins úr Stampagili og ósannað, að slík efnistaka mætti fara fram um ótiltekinn tíma ókeypis. Samkvæmt þessu munu yfirmatsmenn líta á kröfur matsþola í máli þessu sem ófyrndar, er matsbeiðnin kom fram, og framkvæma matið á þeim grundvelli.

Þá hefur Vegagerð ríkisins óskað sérstakega eftir því, að fullkomlega væri aðgreint milli tjóns vegna landsþjalla og jarðrasks annars vegar og verðmætis efnisins hins vegar. Yfirmatsmenn líta svo á, að allri efnistöku eins og þeirri, sem hér um ræðir, fylgi óhjákvæmilegt jarðrask. Efnistakan í Fagrafelli og Stampagili hefur verið gerð úr gróðurlitlu landi. Efnistaka þessi hefur því ekki enn sem komið er valdið tjóni á ræktuðu landi eða ræktunarhæfu landi. Samkvæmt þessu munu yfirmatsmenn í þessari matsgerð meta verðmæti efnisins, sem tekið hefur verið úr Fagrafelli og Stampagili, en ekki meta matsþola sérstaklega bætur fyrir jarðrask það, sem efnistökunni fylgir.

Að því er varðar afleggjara þann að malarnámunni, sem Vegagerðin hefur látið gera, þá líta yfirmatsmenn svo á, að vegur þessi sé óhjákvæmilegur vegna umræddrar efnistöku. Ekki er sjáanlegt, að vegur þessi komi landeigendum að nokkru gagni, og verður því kostnaður við vegagerð þessa ekki látinn hafa áhrif á úrslit matsins.

Með hliðsjón af framangreindu verður kostnaður vegna mats á einstökum liðum ekki sundurgreindur. Yfirmatsmenn líta svo á, að efni það, sem hér um ræðir í Stampagili og Fagrafelli, sé eignarrétti undirorpið í merkingu stjórnarskrárinnar og þurfi matsþoli því ekki að sætta sig við það, að það sé tekið bótalaust. Ekki verði heldur fullyrt, að efni þetta sé eða verði verðlaust um alla framtíð.

Viðurkennt er í máli þessu, að á svæðinu umhverfis Markarfljót í Rangárvallasýslu sé gnægð af sterkri blágrýtismöl, sem hafi mikinn slitstyrkleika og sé því hentug sem ofaníbúðarefni, en skorti hins vegar tilfinnanlega bindiefni. Efni það, sem tekið hefir verið úr Fagrafelli, hentar vel sem bindiefni í hinni sterku blágrýtismöl á þessu svæði og gefur góða áferð. Yfirmatsmenn hafa ekið eftir og skoðað veg þann, sem bindiefni þetta er notað í, og er hann að þeirra áliti betri en hann annars mundi vera, eins og nærliggjandi vegir sýna, því bindiefnið treðst ágætlega og lítið virðist

rjúka úr því. Auk þess sem vegur þessi er þannig betri en hann annars mundi vera, ef bindiefni þetta væri ekki notað, þá er einnig líklegt, að viðhaldskostnaður hans verði minni en ella.

Nærtækt efni, sem hefir mikinn slitstyrkleika, er þannig hægt að nota, ef efninu úr Fagrafelli er blandað saman við það.

Ef efni þetta væri ekki fyrir hendi, yrði að flytja allan ofaníbúð mun lengra að eða kosta til vinnslu á efni til þess að fá álíka gott slitlag á veginn og nú fæst með notkun efnisins úr Fagrafelli. Notkun þessa efnis sparar því flutningskostnað eða vinnslukostnað.

Þegar virt eru þau atriði, sem rakin hafa verið hér að framan, og sú vitneskja, sem yfirmatsmenn hafa um greiðslur fyrir jarðefni annars staðar, þá telja yfirmatsmenn hæfilegt að meta móbergið í Fagrafelli á kr. 5.00 pr. m<sup>3</sup>, og miðast það mat við árið 1967 og meðalbyggingarvísitölu þess árs, sem er 2888. Samkvæmt meðalbyggingarvísitölu ársins 1966 er fjárhæðin þá kr. 4.70 pr. m<sup>3</sup> það ár, kr. 3.94 pr. m<sup>3</sup> árið 1965 og kr. 3.50 pr. m<sup>3</sup> 1964.

Með hliðsjón af því, sem við á af framangreindu, telja yfirmatsmenn hæfilegt að meta grjótið úr Stampagili á kr. 1.50 pr. m<sup>3</sup>, og er þá einnig miðað við meðalbyggingarvísitölu ársins 1967. Samkvæmt því yrði rúmmetrinn 1966 kr. 1.41, árið 1965 kr. 1.18 og árið 1964 kr. 1.05.

Yfirmatsmenn hafa hér að framan miðað við byggingarvísitölu, enda telja þeir hana réttastan mælikvarða á verðlagsbreytingar á þessu sviði. Samkvæmt því telja yfirmatsmenn rétt, að verð á framangreindum jarðefnum hækki eða lækki í framtíðinni með hliðsjón af byggingarvísitölu á hverjum tíma. Sama gildir um verð á efni því, sem tekið hefir verið fyrir 1964.

Umboðsmenn beggja aðila hafa tekið fram, að þeir óski ekki eftir nýjum mælingum á magni þess efnis, sem Vegagerð ríkisins hefir tekið úr landi jarðarinnar Neðra-Dals.

Umboðsmaður matsþola (eigenda Neðra-Dals) hefir krafizt þóknunar til sín vegna hagsmunagæzlu við matið.

Þar sem matsþolandi á samkvæmt 67. grein stjórnarskrárinnar að fá fullar bætur fyrir eign sína, sbr. og 59. gr. vegalaga, 1. mgr., ber Vegagerð ríkisins að greiða allan kostnað af yfirmatinu, þ. á m. þóknun til umboðsmanns matsþolanda, er ákveðst kr. 12.000.00, og þóknun yfirmatsmanna.“

Hinn 23. apríl 1970 framkvæmdi matsmaðurinn Ögmundur Jónsson að beiðni lögmanns stefnanda útreikning á verðmæti malar og grjóts, sem tekið var fram til ársins 1965 og á árunum 1965—

1969 að báðum árunum meðtöldum. Um grundvöll útreikningsins og nánari sundurliðun hans segir svo í bréfi verkfræðingsins.

„Einingarverðin eru skv. yfirmati okkar Árna Jónassonar, bónda, Egils Sigurgeirssonar, hrl., og undirritaðs, dags. 5. júlí 1968. Matsverðið er breytilegt og fylgir meðalbyggingarvísitölu hvers árs, sjá bls. 12 í yfirmatsgjörðinni. Þar eru einingarverðin tilgreind fyrir árin 1964—1967. Á sama grundvelli reiknast einingarverðin: Möl (móberg) 5.55 kr. pr. m<sup>3</sup> 1968, 6.83 kr. pr. m<sup>3</sup> 1969, grjót 1.66 kr. pr. m<sup>3</sup> 1968, 2.05 kr. pr. m<sup>3</sup> 1969.

Magnstölur eru skv. bréfum frá Vegagerð ríkisins, dags. 19.1. og 21.1. s.l. Ljósrit bréfanna hef ég fengið í hendur.

Möl (móberg):

|      |                     |            |   |              |
|------|---------------------|------------|---|--------------|
| 1965 | 1764 m <sup>3</sup> | á kr. 3.94 | = | kr. 6.950.16 |
| 1966 |                     |            |   |              |
| 1967 | 8396 m <sup>3</sup> | á kr. 4.85 | = | — 40.720.60  |
| 1968 | 0                   | kr. 5.55   | = | — 0.00       |
| 1969 | 3690 m <sup>3</sup> | á kr. 6.83 | = | — 25.202.70  |

Grjót:

|      |                     |            |   |            |
|------|---------------------|------------|---|------------|
| 1965 | 700 m <sup>3</sup>  | á kr. 1.18 | = | kr. 826.00 |
| 1966 | 700 m <sup>3</sup>  | á kr. 1.41 | = | — 987.00   |
| 1967 | 700 m <sup>3</sup>  | á kr. 1.50 | = | — 1.050.00 |
| 1968 | 4600 m <sup>3</sup> | á kr. 1.66 | = | — 7.636.00 |
| 1969 | 2400 m <sup>3</sup> | á kr. 2.05 | = | — 4.920.00 |

Þar sem magn malartöku er gefið upp samanlagt fyrir árin 1966 og 1967, er valið meðalverð þessara ára, kr. 4.85 pr. m<sup>3</sup>, þ. e. gert er ráð fyrir sama magni hvort árið.

Auk þessa hafið þér óskað eftir því, að reiknað væri verðmæti malar (móbergs) og grjóts, sem tekið var, áður en undirmatið fór fram, og á því verði, er yfirmatið metur fyrir árið 1964. Undirmatsmenn mældu magnið, og hafið þér tjáð mér það símleiðis. Ég tek enga afstöðu til verðlagningarinnar.

Möl:

|                      |            |   |               |
|----------------------|------------|---|---------------|
| 12700 m <sup>3</sup> | á kr. 3.50 | = | kr. 44.450.00 |
|----------------------|------------|---|---------------|

Grjót:

|                      |            |   |                 |
|----------------------|------------|---|-----------------|
| 11300 m <sup>3</sup> | á kr. 1.05 | = | kr. 11.865.00.“ |
|----------------------|------------|---|-----------------|

Eru kröfur aðalsakar og framhaldssakar byggðar á útreikningi þessum.

Kröfur stefnanda í aðalsök og framhaldssök eru byggðar á því, að efnistaka stefnda úr landi jarðarinnar Neðra-Dals hafi verið framkvæmd algerlega án leyfis landeigenda og hafi stefndi ekki tilkynnt landeigendum töku jarðefnanna. Samkvæmt grundvallarreglu þeirri, sem fram komi í 67. gr. stjórnarskrárinnar, beri stefnda að greiða bætur fyrir alla efnistöku og jarðrask í sambandi við hana. Er því haldið fram, að fyrningarreglur vegalaga um kröfur sem þessar fá eigi staðizt, þar sem þær brjóti í bága við 67. gr. stjórnarskrárinnar. En einnig er því haldið fram, að líta verði svo á, að með efnistökunni hafi farið fram óslitin viðskipti aðilja um árabíl og sé krafan því eigi fyrnd samkvæmt ákvæðum fyrningarlaga. Er því haldið fram í þessu sambandi, að á stefnda hvíli algerlega sönnunarbyrði varðandi það, að krafan sé fyrnd, og beri þá að taka tillit til þess, að stefndi hafi ekki tilkynnt eigendum jarðarinnar efnistöku og ekkert gert þeim neina grein fyrir því magni, sem tekið var frá ári til árs. Er því mótmælt af hálfu stefnanda, að landeigendur hafi gefið samþykki sitt til efnistökuunnar. Er því mótmælt, að stefnendur hafi nokkurn hag af vegi þeim, sem stefndi hefur látið leggja að námunni í Fagrafelli.

Sýknukrafa stefnda í aðalsök er í fyrsta lagi byggð á því, að mikill hluti krafna stefnanda sé fyrndur samkvæmt 63. gr. vegalaga nr. 71/1963. Er því haldið fram, að efnistaka í Fagrafelli hafi farið fram frá árinu 1959. Krafa um bætur vegna malartökunnar hafi fyrst komið fram á árinu 1964. Kröfur um bætur fyrir tjón vegna malartöku á árunum 1959 til 1962 að báðum árum meðtöldum séu því fyrndar. Þá er því haldið fram, að stefndi hafi byrjað grjótnám í Stampagili á árinu 1949 með samþykki þáverandi landeigenda og hafi ekki komið fram neinar kröfur um bætur fyrir þá efnistöku, fyrr en eftir að matsbeiðni kom fram á miðju ári 1965. Er því haldið fram, að kröfur vegna grjótnámsins á árunum 1949 til 1963, að báðum árum meðtöldum, séu fyrndar. Er því mótmælt af hálfu stefnda, að fyrningarákvæði vegalaga brjóti í bága við ákvæði stjórnarskrárinnar. Þá er sýknukrafa stefnda og byggð á því, að honum beri aðeins að bæta beint tjón, er eigendur Neðra-Dals hafi orðið fyrir vegna jarðrasksins eða verðyrtnunar jarðarinnar, en ekki skyldaður til að kaupa hvern rúmmetra jarðefna á ákveðnu verði. Er því mótmælt, að leggja beri til grundvallar hagnaðarsjónarmið stefnanda, svo sem hugsanlegt verðmæti efnisins, hagnað Vegagerðar ríkisins vegna efnistökuunnar eða önn-

ur slík atriði. Er því haldið fram í þessu sambandi, að yfirmatsmenn hafi ekki sundurliðað mat sitt þannig, að séð verði, hverjar séu metnar bætur fyrir beint tjón, þ. e. fyrir landsþjöll vegna landtökunnar og hins vegar verðmæti efnis þess, sem tekið var, en þetta hafi yfirmatsmennirnir verið beðnir um að gera í yfirmatsbeiðni stefnda svo og dómkvaðningu. Hins vegar megi sjá af yfirmatsgerðinni að yfirmatsmenn telji beint tjón landeigenda vegna efnistöknar lítið sem ekkert. Þá er sýknukrafa stefnda byggð á því, að árið 1958 hafi hann látið leggja 750 m langan afleggjara frá grjótnámi því, sem er í landi Neðra-Dals, og upp í móbergsskriður í Fagrafelli, þar sem malarnáman er, til þess að unnt væri að taka þar móbergsmöl til ofaniburðar í Suðurlandsveg. Kostnaður við vegagerðina hafi þá numið kr. 78.500.00, en tilsvareandi kostnaður við vegagerð þessa yrði með núverandi verðlagi margfallt hærri. Er því haldið fram, að vegagerð þessi hafi aukið verðmæti fellsins og landsins umhverfis, þar sem landeigendum sé auðveldari ræktun á þessum slóðum og landið orðið á allan hátt nýtilegra. Auk þess verði náman aðeins nýtt, ef vegurinn sé fyrir hendi. Ef landeigendur telji námuna verðmæta, hljóti þeim einnig að vera verðmætt að fá veg að henni. Er því haldið fram samkvæmt þessu, að þótt hugsanlegt sé, að stefnandi eigi kröfurétt um bætur fyrir eitthvert beint tjón af völdum landsþjalla í Fagrafelli og í Stampagili, þá geri vegurinn miklu meir en að bæta það tjón stefnanda.

Ósannað er gegn andmælum af hálfu stefnanda, að fyrri eigandi jarðarinnar Neðra-Dals hafi veitt samþykki sitt til efnistöku, sem falið hafi í sér afsal bótakrafna á hendur stefnda.

Ekki verður fallið á það með stefnda, að jarðefni þau, sem um er fjallað í málinu, verði þegar af þeirri ástæðu að teljast verðlaus, að stefndi er nánast eini aðilinn, sem getur haft áhuga á að nýta þessi efni, enda má í því efni líta til þess, að efnistakan hefur óhjákvæmilega í för með sér vissar eignakvaðir. Á hinn bóginn verður tvímælalaust að virða stefnda aðstöðu til lækkunar á verðgildi efnanna, ef þau verða á annað borð talin fémæt. Verðgildi efnanna er vandasamt mats- og sönnunaratriði. Er niðurstaða undirmats og yfirmats í málinu sú, að efni þessi verði að skoða verðmæt. Þykir verða að leggja niðurstöðu matsmanna til grundvallar að þessu leyti, enda hafa ekki verið færð fram í málinu óyggjandi rök, er geti hnekkst henni. Til grundvallar matsfjárhæðum er lagt mat á verðmæti jarðefnanna á tilteknum tíma og síðan gert ráð fyrir verðmætisbreytingum í samræmi við bygg-

ingarvísiölu. Á þessa tilhögun á útreikningi bótafjárhæða og stefnukröfum verður ekki fallizt. Einnig virðist í mati yfirmatsmanna um of tekið mið af gildi þessara efna fyrir stefnda, m. a. með til-liti til sparnaðar í flutningum, og hins vegar of lítið tillit til þess tekið, að ekki er til að dreifa almennum markaði fyrir þessi efni. Einnig ber að líta til þess, að stefndi lagði veg þann, sem nauðsyn-legur var til nýtingar á námunni, þar sem mölin er tekin, þótt ekki sé sannað, að sú aðstöðusköpun auki verðgildi landsins eins og þarna hagar til. Þrátt fyrir þessa annmarka þykir fært að ákveða stefnendum bætur. Ber við þá ákvörðun að hafa í huga auk fyrrgreindra atriða, að stefnendum var rétt að krefjast þess, eins og atvikum er háttað, að mat væri miðað við verðmæti efnanna á matsdegi og að meta verður vafa á upphæðum stefnendum í hag. Þykja bætur til stefnenda fyrir efnistöku hænfilega ákveðnar kr. 50.000.00. Af hálfu stefnda var ekki mælt það efnismagn, sem hann tók fram til ársloka 1964. Var það ekki fyrr en með mælingu undirmatsmanna, sem ljóst var, hversu mikið efnismagn þetta var. Þegar af þeirri ástæðu þykir krafa stefnenda um bætur fyrir efnismagn það, sem tekið var fram til ársloka 1964, ekki fallin nið-ur fyrir fyrningu.

Framkvæmdum stefnda við efnistöku í landi stefnenda er ekki enn lokið, og hefur því verið lýst yfir af hálfu stefnda, að þar verði enn tekið efni um sinn. Þykir því ekki grundvöllur til að leggja dóm á það, hvort stefnendur eigi rétt til bóta fyrir jarð-rask vegna þess, að tjón af þeim sökum fari fram úr bótum, sem miðast við verðmæti jarðefnanna.

Samkvæmt þessu verða úrslit málsins þau, að stefndi verður dæmdur til að greiða stefnendum kr. 50.000.00 með 7% árs-vöxtum, sem eftir atvikum þykir rétt að reikna frá 5. júlí 1968 til greiðsludags, svo og málskostnað, sem ákveðst kr. 40.000.00.

Guðmundur Jónsson borgardómari kvað upp dóm þennan ásamt meðdómendum Gauki Jörundssyni prófessor og Gunnari Sig-urðssyni verkfræðingi.

#### Dómsorð:

Stefndi, vegamálastjóri f. h. Vegagerðar ríkisins, greiði stefnda, Sveinbirni Jónssyni hæstaréttarlögmanni, f. h. eig-enda jarðarinnar Neðra-Dals í Vestur-Eyjafjallahreppi, kr. 50.-000.00 með 7% ársvöxtum frá 5. júlí 1968 til greiðsludags og kr. 40.000.00 í málskostnað innan 15 daga frá lögbirtingu dóms þessa að viðlagðri aðför að lögum.